

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

**STANOVNIŠTVO
I
RAZVOJ**

BEOGRAD, 2012

Uređivački odbor:

Prof. dr **Veselin Vukotić**, predsednik uređivačkog odbora

Prof. dr **Slobodan Maksimović**

Dr **Vladimir Goati**

Dr **Danilo Šuković**

Dr **Veljko Radovanović**

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

Dr **Danilo Šuković**

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministastvo prosvete i nauke

„Telekom Srbija“, a.d.

Štampa:

Kuća štampe plus, Zemun

stampanje.com

Tiraž:

400

ISBN: 978-86-7093-140-4

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.114(082)
338.1(082)

STANOVNIŠTVO i razvoj / [uređivački odbor
Veselin Vukotić ... [et al.]. - Beograd :
Centar za ekonomska istraživanja Instituta
društvenih nauka, 2012 (Beograd : Kuća štampa
plus). - 372 str. : graf. prikazi, tabele ;
25 cm

Tiraž 400. - Str. 9: Predgovor / Danilo
Šuković. - Napomene i bibliografske reference
uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. -
Abstracts.

ISBN 978-86-7093-140-4

1. Вукотић, Веселин [члан уредничког одбора]
а) Демографски развој - Зборници б)
Привредни развој - Зборници
COBISS.SR-ID 190853900

© 2011. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje, za snimanje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

IZVOZ, EKONOMSKI RAST, STANJE I PERSPEKTIVE NEZAPOSLENOSTI²

APSTRAKT

U ovom radu smo analizirali efekat ekonomske krize na robni izvoz, privredni rast i nezaposlenost u Srbiji. Rezultati analize pokazuju da je od Q4 2008. došlo do drastičnog pogoršanja prilika na tržištu rada. Od oktobra 2008. do aprila 2010. prisutna su veoma negativna kretanja na polju zaposlenosti i nezaposlenosti. Udar ekonomske krize u poslednjem kvartalu 2008. doveo je do kontrakcije robnog izvoza i BDP-a, kao i do istovremenog povećanja stope nezaposlenosti i ukupnog broja nezaposlenih. Postepeni izlazak srpske privrede iz recesije tokom 2010. bio je praćen, nažalost samo privremenom, stabilizacijom tržišta rada. Od oktobra 2010. do novembra 2011. pokazatelji vezani za zaposlenost i nezaposlenost ponovo su drastično pogoršani, što je nesumnjivo posledica pada agregatne tražnje u EMU usled efekata krize javnog duga. Dalji razvoj događaja na domaćem tržištu rada zavisice u velikoj meri od raspleta ekonomske drame u EMU. Imajući u vidu da je industrijska proizvodnja u prva dva meseca 2012. (naročito u februaru) značajno opala, prijavljamo se da Srbiji u ovoj godini preta recesija. Stoga smatramo da je veoma malo verovatno da će neka buduća vlada moći u naredne dve do tri godine da se ozbiljnije pozabavi rešavanjem tako krupnog problema kao što je nezaposlenost. Štaviše, mislimo da je daleko realističnije da će maksimalni naponi biti usmereni na usporavanje daljeg pogoršanja prilika na tržištu rada. Dakle, skoro je izvesno da će Srbija u srednjoročnom periodu ostati u grupi evropskih zemalja koje su rekorderi u pogledu nezaposlenosti, što posebno zabrinjava ukoliko se zna da nezaposlenost najviše ugrožava najmlađe kategorije stanovništva radnog uzrasta.

Cljučne reči: stopa nezaposlenosti, stopa zaposlenosti, robni izvoz, privredni rast.

ABSTRACT

In this paper we have analysed the effect of economic crisis to export, economic growth and unemployment in Serbia. The results of the analysis have shown that since Q4 2008 there has been substantial aggravation in labour market. Between October 2008 and April 2010 there were negative trends in the area of employment and unemployment. Economic crisis strike in last quarter of 2008 led to contraction of export and GDP, as well as to simultaneous increase in unemployment rate and overall number of the unemployed. Gradual exit of Serbian economy from the recession in 2010 was followed by stabilisation in labour market, unfortunately only temporary one. Between October 2010 and November 2011, indicators related to employment and unemployment aggravated drastically, which is, no doubt, a consequence of fall in aggregate demand in EMU due to the effects of public debt crisis. Further developments in domestic labour market will greatly depend on the solution of economic drama in EMU. Bearing in mind that industrial production in first two months of 2012 (in February in particular) decreased substantially, we fear that Serbia is under threat of recession this year. Therefore, we deem that it is not very likely that any future Government will be able to deal with solution of such a serious problem as unemployment in the forthcoming two or three years. Moreover, we think that it is far more realistic that maximal efforts will be focused to slowing down of further aggravation of labour market circumstances. Therefore, it is likely that in medium-term Serbia will remain in the group of Eu-

1 Naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja

2 U radu su prikazani rezultati istraživanja koje je sprovedeno u sklopu projekta III47010: *Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup* finansiranog od strane Ministarstva prosvete i nauke, Republika Srbija, 2011-2014.

ropean countries holding records in terms of unemployment, which is particularly worrying if we know that unemployment mainly strikes youngest categories of working age population.

Key words: *unemployment rate, employment rate, merchandise export, economic growth.*

UVOD

Nema spora oko činjenice da je se privredni rast u čitavom tranzicionom periodu u velikoj meri zasnivao na izdašnom prilivu kapitala iz inostranstva, što je stimulisalo rast domaće tražnje i potrošnje značajno preko granice proizvodnih mogućnosti. Priliv strane akumulacije poticao je uglavnom od privatizacionih prihoda i dugoročnog zaduživanja privatnog i javnog sektora. Još 2009. godine, kada je srpska privreda već uveliko bila pod pritiskom svetske ekonomske krize, bilo je sasvim jasno da se budući model privrednog rasta ne može zasnivati na povećanju potrošnje finansirane inostranom štednjom. Ideja koja je tada postala dominantna, oko koje su se okupili kako pripadnici političke elite, tako i stručna i akademska javnost, bila je da se budući privredni rast mora zasnivati na dinamičnom povećanju izvoza. Nesporno je da se dalje povećanje domaće tražnje i potrošnje ne može finansirati inostranim kapitalom iz najmanje dva razloga: (a) prvi razlog je to što je proces privatizacije u velikoj meri priveden kraju, izuzimajući još nekolicinu većih javnih sistema koje treba privatizovati, tako da se na ovu vrstu finansiranja ne može računati, (b) drugi razlog je u vezi sa činjenicom da se privreda Srbije nalazi na veoma opasnom trendu rastućeg javnog i ukupnog duga, zbog čega su, bar prema podacima Narodne banke Srbije, već prekršena opšta fiskalna pravila predviđena Zakonom o budžetskom sistemu. Takođe, ako se imaju u vidu prognoze da će kapital u naredne dve decenije biti veoma skup, jasno je da ćemo morati da učinimo značajna prilagođavanja potrošnje naniže, ukoliko želimo da zadržimo ili uvećamo nivo investicija. Ovakve ocene još više pojačavaju argumentaciju u korist neophodnosti povećanja izvoza.

Ipak, ekonomske prilike u Evropi, koja nam je najvažniji spoljnotrgovinski partner, ne idu u prilog našim planovima da ubrzamo rast izvoznih aktivnosti. Nepovoljna kretanja u privredama Evropske monetarne unije (EMU) mogla bi veoma lako da uvuku srpsku privredu u kovitlac nove recesije. Sredinom 2011. godine bili su već uočljivi simptomi usporavanja privrednog rasta i pogoršanja makroekonomskog ambijenta. Naime, nakon oporavka ekonomske aktivnosti koji je zabeležen u Q1 2011. godine, započinje period tokom koga su posledice recesije u Evrozoni postale sasvim očigledne. Ovaj period je karakterističan po zastavljanju rasta izvoza, padu industrijske proizvodnje i dvocifrenom međugodišnjem padu realne vrednosti trgovine na malo. Zbog navedenih promena u međunarodnom privrednom ambijentu važno je detaljnije analizirati efekte koje one imaju na privredu Srbije. Naša analiza prevashodno je usredsređena na dinamiku izvoza, privredni rast i posledice po zaposlenost.

Ovaj rad je sačinjen iz tri dela. U prvom delu smo prikazali dinamiku robnog izvoza Srbije sa ciljem da utvrdimo da li je zaista realno očekivati da će on, u kriznom ambijentu, tokom ove i naredne godine biti lokomotiva ekonomskog rasta. Drugi deo rada posvećen je analizi privredne aktivnosti i posledicama koje kriza generiše na tržištu rada. U ovom delu smo nastojali da otkrijemo u kojoj meri ekonomska kriza u EMU utiče na najveći strukturni problem srpske ekonomije, a to je nezaposlenost. Najvažnija zaključna razmatranja izneli smo u trećem delu rada.

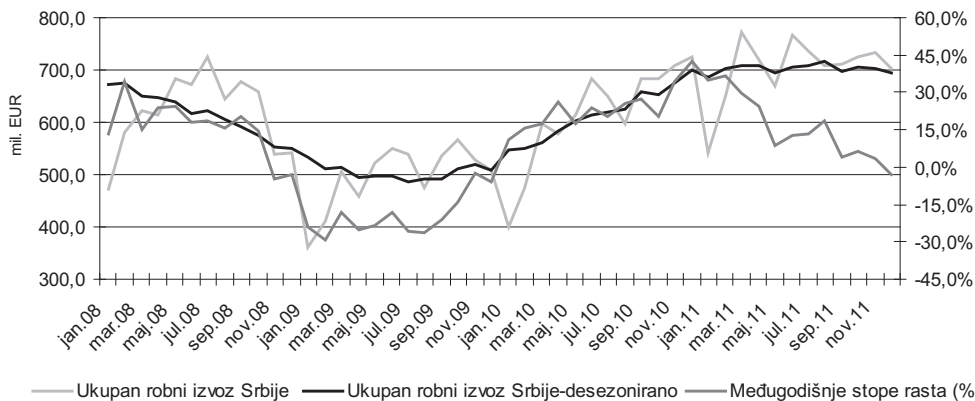
1. MOŽE LI SE OPORAVAK PRIVREDE ZASNIVATI NA IZVOZU

Nakon snažog udara ekonomske krize počev od poslednjeg kvartala 2008. godine, srpski robni izvoz je u Q4 2009. započeo očigledan oporavak koji je bio veoma naglašen tokom 2010. godine. Sudeći na osnovu vremenskih serija sa mesečnom frekvencijom ukupan robni izvoz dostigao je svoj maksimum krajem 2010. i početkom 2011. kada je njegova sezonski izmijenjena vrednost počela da stagnira, a međugodišnje stope ra-

sta oštro da opadaju (Grafikon 1). Naime, tokom Q1 2011. izvoz je još uvek beležio visoke pozitivne međugodišnje stope rasta od oko 33%, što ni u kom slučaju nije ukazivalo na to da će doći do zaokreta u njegovoj dinamici. Tokom ovog kvartala ukupan izvoz je rastao prevashodno zahvaljujući rastu izvoza žitarica, gvožđa i čelika i obojenih metala. Na ovakvu dinamiku dominantno su uticali egzogeni činioci na svetskom tržištu - povećanje cena pomenutih proizvoda. Pored toga, rast cena žitarica, podstaknut rastom tražnje, bio je praćen i brzim povećanjem izvezene količine, zbog čega je Vlada Srbije morala sredinom marta uredbom da zabrani izvoz pšenice i brašna. Ipak, važno je naglasiti de su i ostale komponente izvoza ostvarile priličan rast, što ukazuje na činjenicu da je postojao uzlazni trend, čak i ukoliko isključimo efekat povećanja svet-skih cena pomenutih proizvoda.

Ipak, ostatak godine obeležen je veoma ostrim usporavanjem međugodišnjeg rasta ukupnog robnog izvoza i to gotovo u svim njegovim segmentima. Najizraženiji zaokret ostvaren je u slučaju izvoza gvožđa i čelika. Nakon dinamičnog povećanja tokom 2010. i početkom 2011, izvoz ovih proizvoda od Q2 2011. beleži sve dublji međugodišnji pad. Razloge za ovako nepovoljnu dinamiku treba tražiti prevashodno u krizi javnog duga koja sve snažnije potresa EMU, a koja je dovela do značajne redukcije tražnje za gvoždem i čelikom i posledičnog smanjenja njegove cene. Nepovoljne tendencije na svetskom tržištu gvožđa i čelika uticale su najpre da se u Q2 jedna visoka peć prebaci na režim tihog hoda, da bi dalje pogoršanje, nekoliko meseci kasnije, dovelo do potpunog povlačenja kompanije US Steel sa srpskog tržišta. Osim toga, veoma naglašeno usporavanje rasta izvoza prisutno je i u slučaju obojenih metala. Razlozi za ovakvu dinamiku skoro su identični kao u slučaju gvožđa i čelika.

GRAFIKON 1. SRBIJA: UKUPAN ROBNII IZVOZ, NJEGOVA DESEZONIRANA VREDNOST I MEĐUGODIŠNJE STOPE RASTA, 2008-2011

Napomena: Vremenska serija izvoza desezonirana je TRAMO/SEATS metodom primenom programskog paketa EViews 5.1. Podaci su preuzeti sa zvanične veb stranice Republičkog zavoda za statistiku (<http://www.stat.gov.rs>).

Preostale robne kategorije su takođe tokom ostatka 2011. uglavnom beležile sve sporiji međugodišnji rast izvoza. Gledajući iz perspektive ukupnog izvoza, u decembru mesecu 2011. godine ostvaren je čak međugodišnji pad njegove vrednosti od oko 3%. Pored krize u EMU na usporavanje rasta ukupnog robnog izvoza nesumnjivo je uticala i aprecijacija realnog kursa dinara prema evru koja je obeležila prethodnu godinu, zbog čega je dinar u 2011, shodno rezultatima analize Narodne banke Srbije, označen kao jedna od najstabilnijih valuta ne samo u regionu, već i u Evropi.

Srbija se nažalost ne može pohvaliti konkurentnošću izvoza (Tabela 1). U komparaciji sa zemljama iz okruženja, prema vrednosti izvoznog koeficijenta, Srbija je osrednje pozicionirana. Naime, od sedam ze-

TABELA 1. SRBIJA: ODNOS ROBNOG IZVOZA I BDP-A, 2007-2010

Zemlje	2007	2008	2009	2010
Bugarska	44,0	43,1	33,6	43,3
Makedonija	41,6	40,6	28,9	35,9
Rumunija	23,9	24,8	25,2	30,6
Bosna i Hercegovina	27,2	27,1	23,2	29,0
Srbija	22,7	23,0	20,8	25,5
Hrvatska	20,8	20,2	16,5	19,4
Albanija	10,1	10,4	9,1	13,2
Crna Gora	18,0	14,8	10,0	11,5

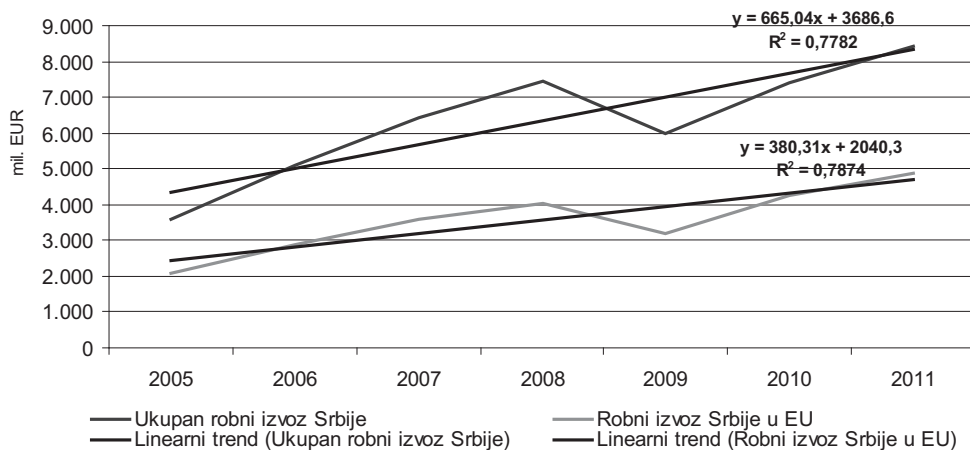
Izvor: Proračun autora na osnovu podataka preuzetih iz elektronske baze podataka Svetske banke (<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do#ranking>).

sta domaće tražnje na povećanje izvoza, što znači da bi oporavak srpske privrede, nakon talasa svetske ekonomske krize, trebalo da bude predvođen izvoznom ekspanzijom. Sada nema nikakve dileme da je ekonomski oporavak u 2010. godini posledica rasta neto izvoza, jedinog makroekonomskog agregata koji je te godine dosegao predkrizni nivo. Ipak, 2011. suštinski se razlikuje od 2010. pa se očekivanje da izvoz bude lokomotiva privrednog rasta čini prilično nerealnim. Budući da postoje izgledne šanse da priliv kapitala bude značajno skromniji i skuplji, te ukoliko tome pridodamo i činjenicu da je rast izvoza zaustavljen, zaključujemo da će u uslovima opšteg kolapsa agregatne tražnje stopa privrednog rasta od 0,5%, koliko se trenutno planira za 2012, biti pravi izazov. Ovakav ambijent ni u kom slučaju ne obećava da će u srednjoročnom periodu od najverovatnije dve do tri godine uopšte biti moguće razmišljati o smanjenju rekordno visoke nezaposlenosti.

1.1 ZAŠTO JE VAŽNA EVROPSKA UNIJA

Tokom godina ekonomskog rasta i posledičnog povećanja ukupnog izvoza (Grafikon 2), izvoz u EU je beležio uzlet, istini za volju, nešto sporiji u odnosu na rast ukupnog izvoza.

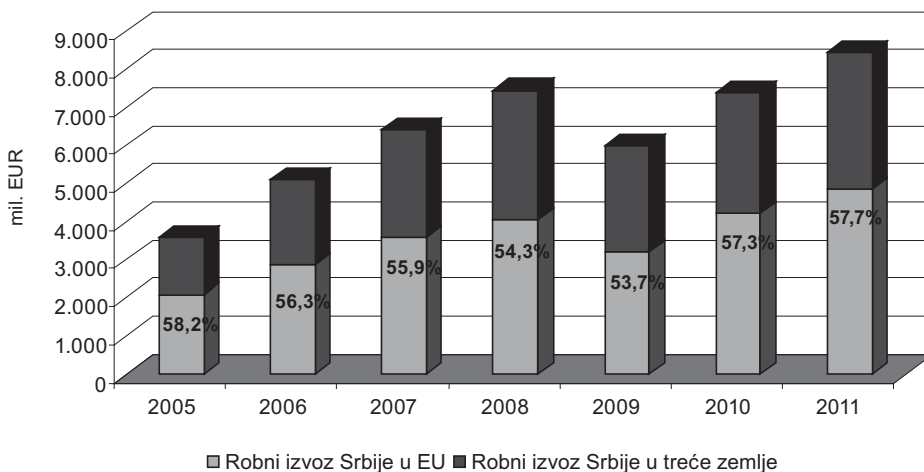
GRAFIKON 2. SRBIJA: UKUPAN IZVOZ I IZVOZ U EU, 2005-2011

Izvor: http://www.trademap.org/tradestat/Product_SelCountry_TS.aspx, <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26>.

Nešto sporiji rast izvoza u EU, izuzimajući 2010. godinu kao godinu postepenog ekonomskog oporavka, implicirao je neznatno smanjenje njegovog udela u ukupnom robnom izvozu (Grafikon 3), što ni na koji način nije relativiziralo činjenicu da je EU najznačajniji spoljnotrgovinski partner Srbije, te da je stoga dalji proces EU integracija nešto što zaista predstavlja prirodni sled budućih dešavanja. Uprkos manjim oscilacijama, tržište EU kontinuirano apsorbuje više od polovine ukupnog robnog izvoza Srbije (od 58,2% u 2005. do 57,7% u 2011, Grafikon 3).

GRAFIKON 3. SRBIJA: UDEO IZVOZA U EU U UKUPNOM ROBNOG IZVOZU, 2005-2011

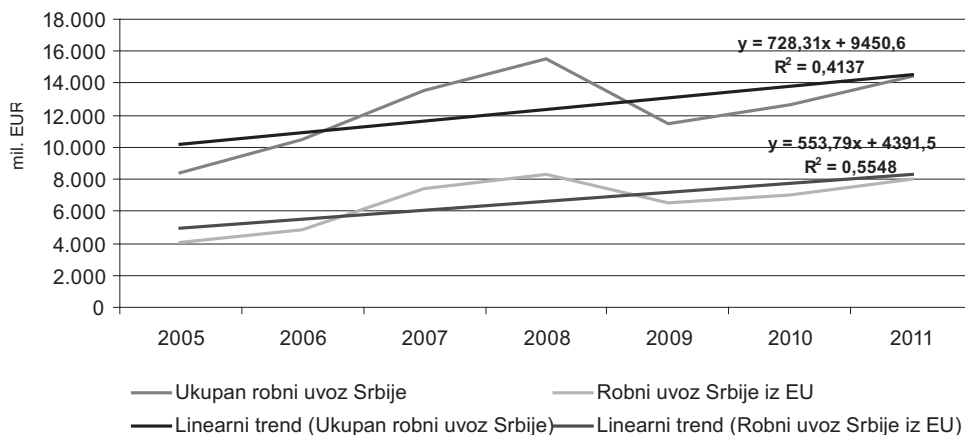

Izvor: http://www.trademap.org/tradestat/Product_SelCountry_TS.aspx, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26>.

Nešto veći rast izvoza u EU u poređenju sa ukupnim izvozom može se uočiti u 2010. godini kada je očigledan postepeni oporavak od ekonomske krize i vraćanje na uzlazni trend. Oporavak privrede koji je predvođen rastom izvoza, jedinog makroekonomskog agregata koji je tokom 2010. dostigao predkrizni nivo, nesumnjivo se u velikoj meri duguje i izvozu u EU, tim pre što je on rastao nešto brže od ukupnog izvoza (Grafikon 3). Ipak, imajući u vidu da će, shodno nekim analizama, u naredne dve decenije kapital biti veoma oskudan i skup resurs, ostaje veliko pitanje da li će privreda Srbije biti u mogućnosti da dosegne visoke i srednjoročno održive stope ekonomskog rasta. Izvozna tražnja, koja relativno malo učestvuje u ukupnoj agregatnoj tražnji, verovatno neće biti u stanju da amortizuje skromniji i skuplji priliv inostranog kapitala. Samim tim nejasno je na koji način će se finansirati domaća tražnja koja bi bila primerena dinamičnom privrednom rastu. Oskudnost kapitala sa posledničnim rastom kamatnih stopa imaće negativan efekat na svetski ekonomski rast u proseku za oko jedan procentni poen, pri čemu će uticaj na zemlje sa visokim i hroničnim deficitom tekućeg računa biti još veći, jer će morati skuplje da plaćaju priliv inostranog kapitala za njegovo finansiranje. Grupi ovih zemalja, kao što je opšte poznato, nažalost pripada i Srbija, te će ona, kao i sve druge, daleko više morati da se orijentiše na domaću štednju i izvoz, što Evropskoj uniji kao najvažnijem srpskom izvoznom tržištu daje poseban značaj.

Iz EU potiču i najznačajniji dobavljači srpske privrede. Udeo EU u ukupnom uvozu imao je trend rasta u predkriznom periodu, nakon čega je došlo do neznatnog pada u 2010. i 2011. godini (Grafikon 5).

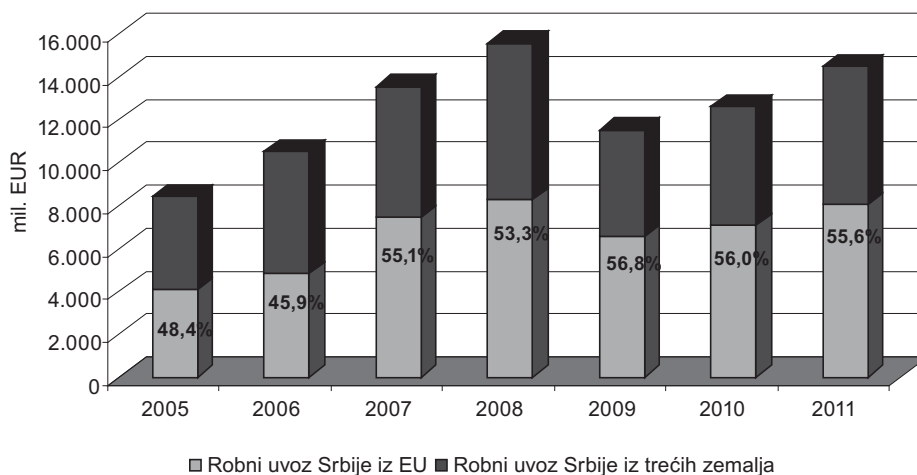
GRAFIKON 4. SRBIJA: UKUPAN UVOZ I UVOZ IZ EU, 2005-2011

Izvor: http://www.trademap.org/tradestat/Product_SelCountry_TS.aspx, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26>.

U predkriznom periodu udeo EU u ukupnom uvozu povećan je sa 48,4% u 2005. na 53,3% u 2008. U 2009. godini, kada je ekonomska kriza silovito pogodila srpsku privredu, došlo je do velike kontrakcije ukupnog uvoza (26%), pri čemu je uvoz iz EU opao nešto malo manje (21,2%), što je rezultiralo blagim povećanjem njegovog udela u ukupnom uvozu.

GRAFIKON 5. SRBIJA: UDEO UVOZA IZ EU U UKUPNOM ROBNOU UVOZU, 2005-2011

Izvor: http://www.trademap.org/tradestat/Product_SelCountry_TS.aspx, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=26>.

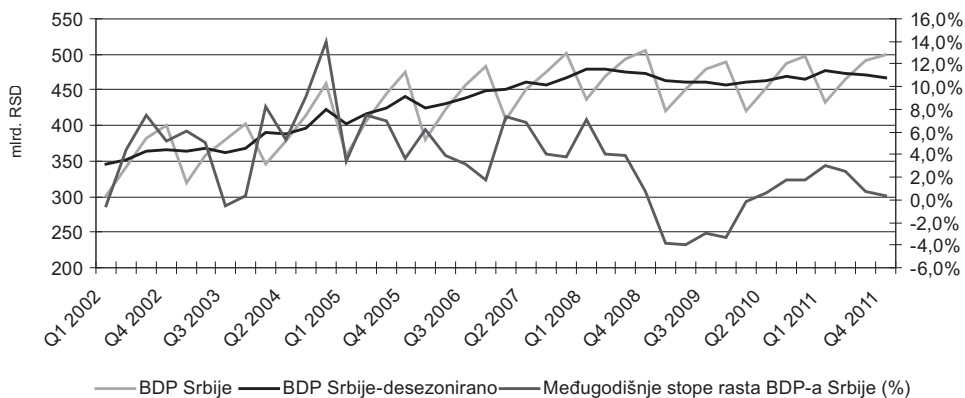
U 2010. godini, u sklopu postepenog izlaska iz ekonomske krize, dolazi do umerenog oporavka robnog uvoza (9,7%). Uvoz iz EU rastao je još sporije (8,2%), što je rezultiralo neznatnim smanjenjem njegovog udela (Grafikon 5).

Budući da smo pokazali da je rast ukupnog robnog izvoza u 2011. zaustavljen, kao i da je EU veoma važan spoljnotrgovinski partner Srbije, jasno je da će ambicija daljeg povećanja izvoza, BDP-a i zaposlenosti u velikoj meri zavistiti od ekonomskog oporavka EMU.

2. PRIVREDNA AKTIVNOST, NEZAPOSLENOST I NJIHOVE PERSPEKTIVE

Danak ekonomske krize veoma je izražen i na polju ekonomske aktivnosti. Kompatibilno dinamici ukupnog robnog izvoza, privredna aktivnost (realni BDP) je u Q4 2008. započela oštar pad koji je trajao sve do Q3 2009, kada negativna kretanja počinju polako da se usporavaju. Dinamika realnog BDP-a iskazuje naglašenu sezonsku pravilnost, pa je analizu najbolje vršiti na osnovu desezonirane serije i serije međugodišnjih stopa rasta (Grafikon 6).

GRAFIKON 6. SRBIJA: REALNI BDP, NJEGOVA DESEZONIRANA VREDNOST I MEĐUGODIŠNJE STOPE RASTA, 2002-2011

Napomena: Vremenska serija BDP-a desezonirana je TRAMO/SEATS metodom primenom programskog paketa EViews 5.1. Podaci su preuzeti sa zvanične veb stranice Republičkog zavoda za statistiku (<http://www.stat.gov.rs>).

U Q3 2009. najpre počinje postepeno usporavanje privrednog pada koji će u Q1 2010. biti anuliran, da bi već od Q2 2010. privreda Srbije počela da ostvaruje pozitivne međugodišnje stope rasta. Usporavanju pada BDP-a najviše je doprineo oporavak industrijske proizvodnje i to prerađivačke industrije (izuzimajući Q4 2010. kada je industrijska proizvodnja ostvarila izvestan pad usled privremenog zastoja u proizvodnji NIS-a, US-Steel-a, krize u industriji mleka i sl.), s posebnim naglaskom na uticaju pojedinih egzogenih faktora, kao što je privremeno pokretanje proizvodnje u visokim pećima tadašnjeg US-Steel Serbia do kojeg je došlo upravo u julu mesecu 2009. godine, usled tehničkih problema u železari u Košicama (Slovačka). Ipak, iako se međugodišnje stope rasta očigledno uvećavaju od Q4 2009. do Q1 2011. neophodno je istaći da je na to uticao ne samo pomenuti oporavak ekonomske aktivnosti, prevashodno prerađivačke industrije, već i statističko poređenje sa veoma niskom osnovom (realni BDP u Q4 2008. i 2009.). Ako bismo posmatrali desezoniranu seriju BDP-a (Grafikon 6) videli bismo da je blagi oporavak otpočeo u Q1 2010. i da je trajao do Q1 2011, ali da realni BDP u 2010. nije dostigao predkrizni nivo iz 2008.

Najveću desezoniranu kvartalnu vrednost realnog BDP-a od Q3 2008. Srbija je ostvarila u Q1 2011. nakon čega dolazi do preokreta – do pada kako desezonirane serije BDP-a tako i međugodišnjih stopa njegovog rasta (Grafikon 6). Na strani ponude pad realnog BDP-a može se dovesti u vezu sa padom industrijske proizvodnje (pre svega prerađivačke industrije) i trgovine na veliko i malo. Posmatrano iz perspektive tražnje, za smanjenje BDP-a prevashodno je zaslužan pad realne vrednosti javne i privatne potrošnje, uz stagnaciju neto izvoza. Imajući u vidu stagnaciju ukupnog robnog izvoza u 2011. ovakav epilog potpuno je oče-

kivan. Ono što posebno zabrinjava jeste činjenica da je se realni BDP u 2011. veoma približio vrednosti iz 2008, ali da je još uvek nije dostigao, što jasno pokazuje koliko je proces izlaska iz krize spor, inertan i bolan. Dalji scenario svakako će umnogome zavisiti od raspleta ekonomske drame u EMU. Ukoliko bi se stagnacija ukupnog robnog izvoza iz 2011. nastavila, ostvarenje trenutno projektovane i veoma skromne stope privrednog rasta od 0,5% moglo bi biti dovedeno u pitanje. U slučaju ovakvog razvoja događaja može se dogoditi da se predkrizni nivo realnog BDP-a ne dostigne ni 2012. godine. Dakle, realističnost i ostvarivost ideje, sada već tehničke vlade, da u predstojećim godinama izvoz bude lokomotiva ekonomskog rasta zavisice u najvećoj meri od brzine kojom EMU bude izlazila iz krize.

Reperkuisije ovakvih ekonomskih kretanja na zaposlenost potpuno su očekivane. Analiza zaposlenosti za tzv. stanovništvo radnog uzrasta (Tabela 2) pokazuje da je od oktobra 2008. do aprila 2010. prisutno gotovo konstantno pogoršanje pokazatelja zaposlenosti i nezaposlenosti. Naime, udar ekonomske krize u poslednjem kvartalu 2008. doveo je ne samo do kontrakcije robnog izvoza i BDP-a već i do drastičnog smanjenja ukupnog broja zaposlenih. Ovakva kretanja bila su karakteristična sve do aprila 2010. godine kada je na tržištu rada došlo do privremene stabilizacije. U periodu od oktobra 2008. do oktobra 2009. broj ukupno zaposlenih i stopa zaposlenosti smanjeni su respektivno za 195.572 lica, odnosno za 3,3 procentna poena, dok su broj nezaposlenih i stopa nezaposlenosti respektivno povećani za 59.786 lica, odnosno za 2,7 procentnih poena.

TABELA 2. SRBIJA: ZAPOSLENOST I NEZAPOSLENOST PREMA ANKETI O RADNOJ SNAZI, 2008-2011 (%)

		Ukupan broj zaposlenih		Stopa zaposlenosti 15-64 g.		Ukupan broj nezaposlenih		Stopa nezaposlenosti 15-64 g.	
		15-64 g.	Ukupno	Muškarci	Žene	15-64 g.	Ukupno	Muškarci	Žene
2008	April	2.652.429	54,0	62,3	46,0	432.730	14,0	12,4	16,1
	Oktobar	2.646.215	53,3	62,2	44,7	457.204	14,7	12,7	17,3
2009	April	2.486.734	50,8	58,7	43,3	486.858	16,4	15,0	18,1
	Oktobar	2.450.643	50,0	57,4	42,7	516.990	17,4	16,1	19,1
2010	April	2.278.504	47,2	54,3	40,3	572.501	20,1	19,4	21,0
	Oktobar	2.269.565	47,1	54,4	39,9	565.880	20,0	19,0	21,2
2011	April	2.191.392	45,5	52,2	38,8	649.155	22,9	22,7	23,1
	Novembar	2.141.920	45,3	52,5	37,9	690.782	24,4	23,5	25,6

Izvor: Republički zavod za statistiku (<http://www.stat.gov.rs>), Anketa o radnoj snazi.

Tokom 2010. godine kada je srpska privreda polako isplivljavala iz ekonomske krize, na šta ukazuje analiza dinamike robnog izvoza i BDP-a, dolazi do značajne i nažalost samo privremene stabilizacije na tržištu rada. Između aprila i oktobra 2010. broj zaposlenih smanjen je za skromnih 8.939 lica, a stopa zaposlenosti ostala je na približno istom nivou (smanjena je za 0,1 procentni poen). U istom periodu broj nezaposlenih opao je za 6.621 lice, dok je stopa nezaposlenih takođe ostala gotovo nepromenjena.

Dolazak 2011. godine doneo je novo pogoršanje makroekonomskog ambijenta, usled efekata krize javnog duga u Evrozoni, što je imalo veoma negativan eho na tržištu rada. Od oktobra 2010. do novembra 2011. broj zaposlenih smanjen je za 127.645 lica, dok je stopa zaposlenosti opala za 1,8 procentnih poena. Istovremeno, u posmatranom vremenskom periodu broj nezaposlenih i stopa nezaposlenosti povećani su respektivno za 124.902 lica, odnosno za 4,4 procentna poena. Posmatrano za čitav vremenski period od početka ekonomske krize (oktobar 2008-novembar 2011.) broj zaposlenih lica i stopa zaposlenosti smanjeni su respektivno za 504.295 lica, odnosno za 8 procentnih poena, dok su broj nezaposlenih i stopa nezaposlenosti respektivno povećani za 233.578 lica, odnosno za 9,7 procentnih poena. Drugim rečima, od oktobra 2008.

do aprila 2010. zaposlenost je snažno opadala, a nezaposlenost dramatično rasla, što je podudarno sa padom robnog izvoza i BDP-a. Tokom 2010. (od aprila do oktobra) došlo je do značajne stabilizacije na tržištu rada na šta je u velikoj meri uticao oporavak srpske privrede. Ipak, od oktobra 2010. do novembra 2011. pokazatelji vezani za zaposlenost i nezaposlenost drastično se pogoršavaju, što je sasvim sigurno posledica pada agregatne tražnje u EMU usled efekata krize javnog duga.

Postoji još nekoliko bitnih činjenica koje se tiču novonastalih promena na tržištu rada na koje treba skrenuti pažnju. Prvo, najveća stopa nezaposlenosti u kategoriji stanovništva radnog uzrasta odnosi se na veoma mlade osobe (15-24 godine - 51,9% i 25-34 godine - 32%), kao i na one bez škole (55,3%). Drugo, stopa zaposlenosti je veća za muškarce nego za žene, ali je u posmatranom periodu dosta brže opadala. Treće, stopa nezaposlenosti je početkom 2008. bila značajno manja za muškarce nego za žene, ali je u posmatranom periodu rasla mnogo brže tako da su se u novembru 2011. približile. Brži pad zaposlenosti i rast nezaposlenosti u kategoriji muškaraca može se objasniti činjenicom da su muškarci više zastupljeni u sektorima koji su snažno pogođeni ekonomskom krizom (prelivačka industrija i građevinarstvo,) kao i većim prisustvom zenske populacije u javnom sektoru gde su radna mesta, ipak, dosta sigurnija i gde na polju zaposlenosti nije bilo ni približno onoliko prilagođavanja koliko je bilo u privatnom sektoru, naročito kod privatnih preduzetnika.

TABELA 3. STOPE NEZAPOSLENOSTI PREMA ANKETI O RADNOJ SNAZI (MOR), 2010-2011 (%)

Zemlje	2010	2011
Makedonija	32,0	32,0
Bosna i Hercegovina	27,2	27,6
Srbija	19,2	23,0
Španija	20,1	21,7
Crna Gora	19,7	19,7
Grčka	12,6	17,7
Letonija	18,7	15,4
Litvanija	17,8	15,4
Irska	13,7	14,4
Albanija	13,8	13,8
Slovačka	14,4	13,5
Hrvatska	11,8	13,2
Portugalija	12,0	12,9
Estonija	16,9	12,5
Bugarska	10,2	11,2
Mađarska	11,2	10,9
EMU 17	10,1	10,2
EU 27	9,7	9,7
Francuska	9,8	9,7
Poljska	9,6	9,7
Turska	10,7	8,8
Italija	8,4	8,4
Slovenija	7,3	8,2
Ujedinjeno Kraljevstvo	7,8	8,0
Kipar	6,2	7,8
Finska	8,4	7,8
Danska	7,5	7,6
Švedska	8,4	7,5
Ruska Federacija	7,5	7,5
Rumunija	7,3	7,4
Belgija	8,3	7,2
Island	7,6	7,1
Češka	7,3	6,7
Malta	6,9	6,5
Nemačka	7,1	5,9
Luksemburg	4,6	4,8
Holandija	4,5	4,4
Austrija	4,4	4,2
Norveška	3,5	3,3

Izvor: Eurostat, nacionalni zavodi za statistiku.

Napomena: Stope za Makedoniju i Rusku Federaciju odnose se na 2010. godinu, a za Albaniju na stanovništvo radnog uzrasta (15-64) u 2009.

Na osnovu trenutno raspoloživih podataka (Tabela 3) očigledno je da se Srbija u pogledu nezaposlenosti veoma loše kotira. Naime, od 37 zemalja koje smo zahvatili komparativnom analizom ovaj problem je akutniji samo u BiH i Makedoniji. Takođe, potpuno je jasno da je nezaposlenost najveći problem srpskog društva, ali nažalost, imajući u vidu ekonomske prilike u EU i ostatku regiona, gotovo smo sigurni da se u naredne dve do tri godine ne može ozbiljnije delati na njegovom rešavanju.

3. ZAKLJUČAK

Privreda Srbije ostvarivala je solidan rast robnog izvoza i BDP-a od 2001. do Q4 2008. godine, sve dok je priliv inostranog kapitala u formi privatizacionih prihoda i dugoročnih inostranih kredita bio prilično izdašan. U poslednjem kvartalu 2008. snažno počinju da se osećaju efekti svetske ekonomske krize što je rezultiralo ostrim padom robnog izvoza i BDP-a praćenim pogoršanjem kretanja na tržištu rada. Malo svetlo u tunelu zasjalo je u 2010. godini kada je gotovo čitava naučna javnost poverovala da će srpska privreda izaći iz recesije, te da se može očekivati ubrzanje privrednog rasta u godinama koje slede. Ipak, kriza javnog duga u SAD-u i EMU koju je malo ko mogao predvideti značajno je pogoršala ekonomske prilike u svetu od čega nesumnjivo ni Srbija nije mogla biti pošteđena. Nakon Q1 2011. robni izvoz, pod uticajem pada izvozne tražnje, počinje da stagnira, BDP polako da opada, a nezaposlenost dramatično da raste. U trenutku pisanja ovog teksta ne raspoložemo podatkom o BDP-u za Q1 2012, ali znamo da je sezonski industrijska proizvodnja u januaru mesecu ostala na skromnom nivou koji je bio karakterističan za drugu polovinu prethodne godine. Ovo je karakteristično i za prerađivačku industriju kod koje je pad bio još izraženiji u poslednja dva meseca 2011. i januaru 2012. godine. Februar 2012. naročito zabrinjava. Pad industrijske proizvodnje u ovom mesecu bio je rekordan i međugodišnje posmatrano i u odnosu na prethodni mesec sezonski. Obim industrijske proizvodnje u februaru 2012. najniži je od januara 2008. godine. Na ovakvu dinamiku svakako su značajno uticale neočekivano loše vremenske prilike i restrikcije u snabdevanju privrede električnom energijom. Ipak, ono čega se mi najviše pribojavamo jeste mogućnost da ovakva dinamika nagoveštava ne samo nastavak negativnih tendencija iz 2011, već početak njihovog daljeg produblivanja i ulazak srpske privrede u novu recesiju. Imajući sve ovo u vidu smatramo da je veoma malo verovatno da će neka buduća vlada u naredne dve do tri godine moći da se ozbiljnije pozabavi rešavanjem tako ozbiljnog problema kao što je nezaposlenost. Štaviše mislimo da je daleko realnije da će maksimum napora biti usredsređen na usporavanje daljeg rasta nezaposlenosti. Dakle, skoro je izvesno da će Srbija u srednjoročnom periodu ostati u grupi evropskih zemalja koje su rekorderi u pogledu nezaposlenosti. Ovakva pozicija Srbije dodatno je opterećena činjenicom da nezaposlenost najviše ugrožava najmlađe kategorije stanovništva radnog uzrasta.

LITERATURA

1. Chiang, Alpha C. 1984. *Fundamental Methods of Mathematical Economics*. McGraw-Hill Book Company, 3rd Edition.
2. Petrović, Predrag. 2011. "Uloga Evropske unije u međunarodnoj trgovini Srbije." Zbornik sa naučnog skupa na temu Balkan i EU, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, 26. maj 2011, Beograd, str. 321-329.
3. *Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji*, Fond za razvoj ekonomske nauke, br. 18-27.